
NEMZETKÖZI SZEMLE

Jakobsz István

FEGYVEREK FENYEGETÉSE

1.

Mégis folytatódik a fegyverkezési hajszája. Lesz-e háború a világűrben, Európában, vagy a világ más frontjain? Sokasodnak-e a lokális összetűzések, vagy pedig béke és biztonság uralkodik azokon a területeken is, amelyeken a helyi háborúkban már évtizedek óta az emberek százezrei veszítik életüket? A nagyhatalmak és szövetségeseik gyakran ellentmondó megállapításokat engednek meg maguknak, és ami még rosszabb, cselekedeteikkel is az erőszakot és a méltánytalanságot hirdetik. Az eurorakéták, az interkontinentális lövedékek elhelyezése és előállításának, a világűri fegyverkezés gondolata elmérgesítette az amúgy is bonyolult viszonyokat és vajmi kevés lehetőség nyílik a méltányos eszmecsereére.

Az utóbbi időben azonban valamelyest változott a helyzet: a nagyhatalmak nyilván rádöbbenek arra, hogy a konfrontálódás politikája nekik sem hozhat eredményeket. Az Amerikai Egyesült Államok, a Szovjetunió és szövetségeseik azonban mégis nehezen tudják kieszközölni a békülékenyebb hangvételű eszmecsere folytatását, mert az utóbbi évtizedekben, de főleg években, annyira kielezték az egymás közötti viszonyokat, hogy a méltányos tárgyalások nehezen indulhatnak be. Annál inkább, mert nyilvánvaló, hogy a fegyverkezési verseny — részben a hatalmas kiadások, a befektetett dollár, illetve rubelmilliók miatt — a tehetetlenség törvénye szerint halad tovább. Valószínűleg ezért hangoztatják mindkét oldalon, hogy a fegyverkezési verseny nem állhat meg, sőt nem is szabad lépést vesztenie egyik félnek sem. A világűri fegyverek gyártását, az euró-, az interkontinentális rakéták telepítését és más haderő fejlesztését folytatni kell.

Mégis nagy megelégedést keltett a világon az a bejelentés, hogy a két nagyhatalom külügyminiszterei Genfben tárgyalásztalhoz ülnek és a leszerelés lehetőségeiről, elsősorban az atomfegyverzet gyártásának korlátozásáról tárgyalnak. Meglepő volt az a hajlandóságuk is, hogy fölté-

telek nélkül ülnek a zöldsasztalhoz és ezzel is igyekeznek lehetővé tenni, hogy a technológiai háborút a megbeszélések helyettesítsék.

Az első értekezés után valójában csak abban állapodtak meg, hogy a megbeszéléseket folytatják és kifejezésre juttatták meggyőződésüket, hogy az újabb eszmecsere hosszan tartó és kimerítő lesz. Viszont türelmesnek kell lenni, mert mint ahogyan Churchill is mondta: „Jobb beszélgetni, mint háborúzni.”

2.

A nagyhatalmi eszmecsere természetesen nem tegnap kezdődött. Hosszú története van, és illő emlékeztetni röviden, kivonatosan a tárgyalások legfontosabb mozzanataira, 1959-től napjainkig.

Abban az évben az Egyesült Államok és a Szovjetunió tíz más országgal együtt szerződést írt alá az Antarktisz fegyvermentesítéséről. Tulajdonképpen ezen a tárgyaláson kezdődött a két tömb közötti megbeszélések hosszú sora, mely tárgyalások hol eredményesek, hol pedig meddőek voltak.

A következő fontos esemény 1963 júniusában történt, amikor is Genfben megállapodás született a Moszkva és Washington közötti közvetlen (diplomáciai) kapcsolat létrehozásáról. Ugyanebben az évben, két hónappal később a két nagyhatalom és Nagy-Britannia Moszkvában megállapodott az atomkísérletek betiltásában, 1967-ben pedig ugyanezen országok képviselői kézjegyükkel látták el azt a szerződést, amely meghívót hivatott a világúri hadviselés előkészületeit. Például megegyeztek, hogy a Holdon nem szabad tömegpusztító fegyvereket fölszerelniük.

1968 júliusában a szuperhatalmak és még 59 ország szerződést írt alá az atomfegyverek gyártásának korlátozásáról és arról, hogy az atomot csakis békés célokra szabad fölhasználni.

És következett az 1969. esztendő, amikor a Szovjetunió és az Egyesült Államok képviselői Helsinkiben kezdeményezték az úgynevezett SALT-tárgyalások megkezdését. Ez az eszmecsere, mint ismeretes, a stratégiai fegyverzet korlátozására vonatkozott. A tulajdonképpeni megbeszélések a rákövetkező évben, 1970 áprilisában indultak be, Bécsben, és már akkoriban nyilvánvaló volt, hogy hosszan tartóak lesznek.

Érdemes megemlíteni 1971. szeptember 30-át, mert azon a napon Moszkva és Washington között fölszerelték az úgynevezett forró vonalat, a „vörös telefont”, amelyen a két nagyhatalom elnökei bármely pillanatban értekezhetnek egymással a kölcsönös és az általános érdekű problémákról. Az összeköttetést műbolygó segítségével létesítették és azóta is gyakran használják.

A rákövetkező esztendőkből több megbeszélésre került sor, például a biológiai fegyverek korszerűsítésének tilalmára, a SALT-tárgyalások serkentésére, az atomháború megállítására vonatkozó vitákra. 1973-ban,

Bécsben a nagyhatalmak, valamint a NATO és a Varsói Szerződés országai eszmecsérét folytattak a fegyverkezési versengés lelassításáról, de tulajdonképpen az úgynevezett katonai egyensúly létrehozásáról.

Az újabb kori történelem emlékezetes dátuma 1975. augusztus elseje: Helsinki-ben aláírták az európai együttműködési és biztonsági értekezlet záróokmányát. 35 ország állam- és kormányfői vettek részt a tanácskozáson, megállapítva, hogy az ókontinens békéjének és biztonságának szavatolása nélkül a nemzetközi béke és biztonság sem lehet tartós.

Természetesen ez volt a Kelet és a Nyugat közeledésének csúcspontja, és mint minden csúcs után, következett a hullámvölgy. A nagyhatalmi kontaktusok nem szűntek meg, a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok azonban már magukon viselték az elhidegülés jegyeit.

1979 júliusában viszont Európa és a világ még remélte, hogy a sokévi tárgyalások meghozzák gyümölcsüket: Bécsben az Egyesült Államok és a Szovjetunió fölújította az úgynevezett SALT-II tárgyalásokat, amelyek előirányozták, hogy a meglévő 2400 atomrakétát 1981-ig 2250-re csökkentse. Korlátozni kellett volna az interkontinentális rakéták számát is, valamint a közép-hatótávolságú rakéták gyártását is. Sajnos, a SALT-II megállapodást a nagyhatalmak közül egyik sem cikkelyezte be, mert a szovjet csapatok 1979. december 27-én bevonultak Afganisztánba és ezzel megkezdődött a nagyhatalmi viszony rohamos romlása.

A kontaktusok viszont a leghevesebb vádaskodások éveiben sem szűntek meg. 1981-ben Genfben megbeszélések kezdődtek az interkontinentális rakétafegyverzet korlátozásáról, 1982-ben pedig a nagyhatalmak képviselői, ugyancsak Genfben, beindították az úgynevezett Start tárgyalásokat; ezeken a stratégiai fegyverzetről volt szó. Sajnos, gyorsan megszakadtak, mert a NATO-országok 1983 novemberében megkezdték a Pershing típusú közép-hatótávolságú rakéták hadrendbe állítását. A NATO fegyverkezési programja ezt már 1979-ben előirányozta.

Miközben a fegyverkezés körüli heves szócsata javában dúlt, 1984. január 17-én, Stockholmban, megbeszélések kezdődtek a leszerelésről. Ezek a tárgyalások gyakorlatilag a madridi utókonferencia (a maratoni értekezlet) viszonylag sovány eredményei miatt tevődtek át Svédország fővárosába. A 35 ország képviselői még egy próbálkozást tettek az európai megértés és biztonság helyreállítására. Valószínű, hogy a stockholmi értekezlet ténye is hozzájárult ahhoz, hogy 1984 márciusában, Bécsben, a szovjet képviselők visszatértek az európai csapatcsökkentési tárgyalásokra, majd pedig három hónappal később, szintén az osztrák fővárosban, nagyhatalmi eszmecsere kezdődött a világűri fegyverek soráról. Megállapodtak abban, hogy az év június 29-én, valamint szeptemberben részletesen megvitatják a stratégiai interkontinentális és műhold-elhárító fegyverzet felszerelésének kérdését.

1984 szeptembere valószínűleg piros betűkkel íródik majd a naptárakba, hiszen Gromikó szovjet és Shultz amerikai külügyminiszter együttesen megbeszélést folytatott Reagan elnökkel, megegyezve, hogy foily-

tatják a két nagyhatalom évek óta befagyasztott megbeszéléseit a leszerelésről. Gromikó és Shultz valóban találkoztak 1985. január 8-án, Genfben.

3.

A nagyhatalmi megbeszélések kivonatos kalendáriumja is azt mutatja, hogy az eszmecsere a nehézségek ellenére sem szűnt meg, és bármennyire is nehezen alakultak a dolgok, a világközösség nyomása, az aggasztó politikai és gazdasági helyzet minduntalan rádöbentette a világ legbefolyásosabb országait arra, hogy katonai, gazdasági és politikai erejük-nél fogva különleges felelősség terheli őket a nemzetközi béke és biztonság szavatolásáért. Valószínűleg ez a fölismerés és a tényleges, vagy a vélt erőegyensúly megteremtése eredményezte, hogy hajlandóknak mutatkoztak föltétel nélkül tárgyalásztalhoz ülni.

A genfi eszmecsere eredményeit természetesen különbözően magyarázzák a tömbállamokban. Az Egyesült Államokban hangoztatják, hogy sorsdöntő fontosságú megbeszélések folytak, hogy a Szovjetunió kénytelen volt elfogadni a Nyugat föltételeit. Moszkvában ezzel szemben figyelmeztetnek arra, hogy a Szovjetunió engedélyt tett a másik nagyhatalomnak, jó indulatát tanúsította, amikor ismét tárgyalásztalhoz ült. Bizonyos azonban, hogy mindketten tudatában vannak a tárgyalások nélkülözhetetlenségének, és noha még nagyon sok nyílt kérdést kell megoldaniuk, érdemesebb békében, mint háborús hangulatban tárgyalni a közös problémákról. A genfi eszmecsere nem tekinthető 180 fokos politikai fordulatnak: csupán beindította a további megbeszélések láncolatát.

Minden országnak továbbra is megvannak az ütőkártyái. A Szovjetunió birtokolja egyebek között az interkontinentális atomrakéták háromnegyedét, míg az Egyesült Államok e fegyvereknek csak 25 százalékát mondhatja magáénak. Ezért is sikerült engedélyt kapnia Reagan cinöknek a kongresszustól, hogy 1,8 trillió dollárt fordítsanak az elkövetkező öt évben a rakétafegyverkezésre. Reagan első mandátumának végén azonban az Egyesült Államoknak csak annyi interkontinentális atomrakétája volt (2100) mint amennyivel 1980-ban rendelkezett. Időközben — amerikai adatok szerint — a Szovjetunió 5200-ról 5600-ra növelte az interkontinentális hordozórakéták atomtöltetének számát. Igaz, hogy a szovjetek sohasem közölték fegyverzetük tényleges számát, ténát nehéz megállapítani, hogy milyen erőt képviselnek. Föltételezhető, hogy a Szovjetunióknak 18000—41000 atomtöltete van, míg az amerikaiaknak csak 26 000. Tény, hogy mindkét ország tetemes összegeket fordít az atomfegyverzet tökéletesítésére. Ezt mutatja, hogy Amerikában a kongresszus korábbi tiltakozása ellenére jóváhagyták az MX interkontinentális rakéták kikísérletezését, továbbá tervezik ezer Minteman típusú lövedék hadrendbe állítását.

Mindehhez hozzá kell számítanunk a Trident és a Trident—1 típusú

atom-tengeralattjárók fegyverzetét, továbbá a nagy hatósugarú katonai (atom) szállító repülőgépek gyártását stb. A B—52 az FB—111 repülőgépek tekintetében az amerikai stratégiák előnyre számítottak a Szovjetunióval szemben, de tudatában vannak annak, hogy a másik nagyhatalom szintén folytatja a kísérleteket, a fegyverzet korszerűsítését. A Pentagon szakértői biztosra veszik, hogy a Szovjetunióknak is van olyan minőségű és jellegű rakétája, mint amilyen az MX. És továbbra is figyelembe kell venni a közép-hatótávolságú rakéták, a Pershingek és a szárnyas rakéták, valamint az SS—20 szovjet rakéták létszámának növelését, ami azt mutatja, hogy a világon úgyszólván minden talpalatnyi földet belőttek már.

Miután pedig a fegyvereket, sajnos, azért gyártják, hogy egy napon be is vessék őket, a félelem egyensúlya — ha fönnáll —, úgy látszik, még nem szavatolja a nagyhatalmi biztonságot. A Nyugat és a Kelet a maga részéről hangoztatja, hogy nem folyadódik „az elsőcsapásméréshez”, de mégis alkalmazza a megfélemlítés módszerét. Ennek legújabb megnyilvánulása a világűri fegyverkezés, vagy ahogyan még nevezik: a csillagháború. A NATO stratégiai védelmi rendszernek tartja, és bíznak benne, hogy a jelenlegi atomstratégia szükségtelenné válik, ha a világűrben katonai fölényre tehetnek szert. Persze a másik nagyhatalom sem nézi tétlenül ezeket a készülődéseket.

Ezért is forgott minden három kérdés körül Genfben: első helyen szerepelt a világűri fegyverkezés, azután az interkontinentális rakéták gyártása, továbbá az eurórakéták és az úgynevezett konvencionális fegyverzet korszerűsítése, mely utóbbit nem íktatták be hivatalosan a tárgyalások programjába.

4.

Jellemző a mai világra a konfrontálódás és a békülékenység hullámmozása. Mert tartósan aligha folytatható az összekülönbözés politikája. Megannyiszor megismétlődik a régi módszer. Az utóbbi évtizedekben ugyanis mindahányszor szemtanúi lehettünk a következőknek: amikor egyik vagy másik nagyhatalom vélt vagy tényleges erőfölényre tett szert, mindig tárgyalásokat ajánlott a másiknak. Ezzel szemben elterelte a háborgó világközvélemény figyelmét a fegyverkezési hajszára folytatásáról, részben pedig lehetővé tette a szuperhatalmak közötti kontaktusok bizonyos rendezését, vagy újrafelvételét. Soha egyikük sem feszítette túl a húrt: a játékszabályokat mindegyikük tiszteletben tartja, még akkor is, ha a látszat mást mutat. Most, amikor megértek a fegyverkezési és egyéb viszonyok részletes megvitatására, a nagyhatalmak ismét a dialógust választották.

Külön fejezetet érdemel az európai háborús hangulatkeltés, aminek kedvezőtlen hatását már évek óta mindannyian érezzük. A nagyhatalmi stratégiák terveiben az óvilág továbbra is jelentős helyen szerepel, még

ha az utóbbi időben kevés szó is esik az európai fegyverkezési viszonyokról, kivéve az euróakéták huzavonáját. De a tervezés folyik. Erre lehet következtetni Rogers amerikai tábornok, a NATO főparancsnokának tervéből, amelyet a NATO külügyminiszterei 1984-ben, Brüsszelben tartott találkozásán is elmondott. Ismeretes, hogy a Pentagon meghatalmazásával utazott erre az értekezletre, és az is, hogy a Pentagon a globális stratégia kidolgozásakor a legtöbb figyelmet a NATO erősítésére és feladatainak körülhatárolására fordítja. Európa tehát továbbra is döntő fontosságú összetevője az úgynevezett globális stratégiának, hiszen ezen a területen a NATO és a Varsói Szerződés hadereje úgyszólván egymás mellett sorakozik fel. Nyilvánvaló tehát, hogy egy esetleges fegyveres konfrontálódás pillanatában az óvilágban folya a döntő csata.

Az európai katonai szakértők nyomatékkal hangsúlyozták, hogy nem szabad tétlenül szemlélni a tömbhadvezetés kívánalmait és módszereit. Ezért is változtatták meg már többször a katonai stratégiát. Az új és korszerű fegyverek hadrendbe állításával természetesen kifejezésre jutott az erőviszonyok megváltozása is.

Például, amikor a NATO haderejét atomfegyverekkel látták el, bevezették az úgynevezett „tömeges megtorlás stratégiáját”. Amikor pedig a két tömb között ismét helyreállt a katonai egyensúly (!), módosították a módszereket és az úgynevezett „rugalmas visszavágás” tervét helyezték előtérbe, azaz előirányozták, hogy csak akkor vetik be az atomfegyvereket, ha a helyzet ezt megköveteli, revansként.

Miután azonban a fegyverkezés egyre tökéletesebb atomfegyverekkel gazdagodott, a nagyhatalmak mind komolyabban veszik fontolóra az atomfegyver bevetésének tényleges lehetőségét. Az erőviszonyok ugyanis úgy alakultak, hogy tulajdonképpen egyik félnek sincs sok esélye túlélni az atomháborút. Ez persze nem jelenti azt, hogy bármelyikük is letegy az atomfegyverek tökéletesítéséről és az atomháborúval való fenyegetőzésről, de szinte biztosra vehető, hogy nem kell közvetlenül tartanunk egy olyan szélsőséges konfrontálódástól, amelyben az atombomba elsődleges szerepet töltené be.

A stratégiaváltozás viszont megkövetelte, és a jövőben is megköveteli majd az újabb lehetőségek föl kutatását. Ezek közé tartozik egyebek között a világűri fegyverek előállításának és ugyanakkor egyfajta visszatérés a konvencionális fegyverekhez.

Rogers tábornok Brüsszelben a múlt év novemberében ezzel a tervvel állt elő: a nyugati szövetségesek Európában arra készüljenek fel, hogy az esetleges támadót a hátszországban tegyék ártalmatlanná. Tehát a frontvonal mögött 400—500 kilométernyire kell döntő támadást indítani ellene, az esetben alkalmazni kell a részleges atomcsapást is, tehát el kell vágni az utánpótlási vonalakat, és ily módon megadásra kényszeríteni a frontokon összpontosított haderőt is. Bár az esetleges harmadik világháborúban aligha lesznek a szó szoros értelmében vett frontok.

A konvencionális fegyverek fejlesztése ezek szerint újabb lendületet

vesz majd, és féltő, hogy politikai szempontból is lehetővé teszik a nagyobb nyomást. A klasszikus fegyverekkel folytatandó háború ugyanis nem alakul át kötelezően világháborúvá, tehát az ellene tanúsítandó nemzetközi tiltakozás, ellenállás is szétforgácsolható azzal a magyarázattal, hogy a hadműveletek csak egy meghatározott térség ellen irányulnak, tehát más területeken nem kell beavatkozniuk.

Ez a stratégia azért is veszélyes, mert — noha az atomháború lehetősége mindig jelen van — klasszikus hadviselés esetén az atomfegyvertől való rettegés nem biztos, hogy visszaretenti a támadási parancs kiadásától az elvakult erőket.

Új, vagy régi módszerek, mindegy — alkalmazásuk mindenképpen káros lenne, s a velük való fenyegetőzés megszüntetése épp oly szükséges ma, mint a múltban volt.

5.

De mintha mi sem történt volna, a fegyverkezés folytatódik, pedig a nagyhatalmak genfi eszmecseréje már-már bizalmat és reményt keltett. Shultz és Gromiko amerikai, illetve szovjet külügyminiszter, mint mondtuk, kifejezésre juttatta az egyesült Államok és a Szovjetunió készségét, hogy érdemi tárgyalások keretében megoldást keres a fegyverkezési hajszára megfékezésére.

Ez az eszmecsere, akárcsak a márciusra tervezett szakértői szintű folytatás, mindenképpen hasznos, márcsak azért is, mert mutatja, hogy a húr valóban pattanásig feszült.

És mégis éppen úgy folyik a fegyverkezési hajszára, mint a genfi találkozó előtt. Ami Európát illeti, a rakétaválság tovább gyűrűzik. A nyugatnémet parlament a lefolytatott vitában elfogadta a közép-hatótávolságú rakéták elhelyezéséről szóló döntést. Lehet, hogy a nyugatnémet politika, az Egyesült Államokhoz való fenntartás nélküli ragaszkodás nélkülözhetetlenné tette az eurórakéták további felállítását az NSZK területén, bizonyos viszont, hogy újabb belső feszültséget okozott: egymást követik az amerikai és NATO létesítmények elleni merényletek. Olaszországban már régen úgy döntöttek, hogy hadrendbe állítják a cirkálórakétákat, Hollandia és Belgium, más NATO-országokhoz hasonlóan szintén beadta a derekát. Ha pedig Nyugat-Európában végleg felszerelik ezeket a fegyvereket, valószínű, hogy a keleti tömb sem másítja meg elhatározását és hasonló védelmi-támadó rendszert épít ki területén.

Ezzel egyidőben az Egyesült Államokban folytatódik az MX interkontinentális rakéták előállítására, s jóllehet a kongresszus egynegyedével kevesebb lövedék gyártását hagyta jóvá, mint ahogyan azt Reagan elnök követelte, ezek a fegyverek mégis bekerülnek az Egyesült Államok fegyvertárába. Mint ahogyan a Szovjetunió is kikísérletezte már hasonló jellegű rakétáit.

Ami pedig az úgynevezett világűri háború aggasztó előkészületeit illeti, magas rangú amerikai tisztségviselők nem rejtik véka alá szándékukat, hogy az effajta fegyverkezés lankadatlan hévvel folytatódjék. A kísérleteket viszont nem szakítja meg az ellentábor sem, újabb hatalmas összegeket fordít rá. Az úgynevezett félelem egyensúlyát tehát most már nemcsak itt a Földön, hanem a magasabb régiókban is meg kell teremteni. Hogy a szó szoros értelmében Damoklész kardjaként függjön az emberiség felett.

6.

Van azonban ennek a rohamos fegyverkezésnek egy jó oldala is: bár-hogy vesszük is, a tudomány fejlődését is szolgálja. A múltban nem egyszer megtörtént már, hogy a haditechnika tökéletesítése megannyi olyan ipari (forradalmi) sikert hozott, amit később az úgynevezett polgári életben is eredményesen alkalmazni lehetett. Van egy olyan magyarázat is, hogy a technika, a kémia, a fizika, az orvostudomány legnagyobb sikerei, legalábbis manapság, jószerivel a katonai célú vizsgálódások eredményei. Sajnos, csak nagysokára jutnak el a polgári alkalmazásig.

A kísérleteket, s így a világűri fegyverzettel kapcsolatos tudományos kutatásokat nyilván senki sem fogja megszüntetni, mert említettük már, hogy rengetegbe kerülnek, katonák, tudósok, tíz- és százazreit foglalkoztatják itt a Földön, s ez a legkorszerűbb technikai berendezések alkalmazását igényli, új infrastruktúra létesítését tette és teszi szükségessé — a tehetetlenség törvénye is azt diktálja, hogy a robogó mozdonyt nagyon nehéz lefékezni. Sajnos, csak az a kérdés, hogy mennyire lehet nemzetközi ellenőrzés alá vonni a kísérletek, a világűri fegyverzettel kapcsolatos tudományos kutatások eredményeit és alkalmazását. És milyen mértékben lehet felhasználni a földi élet javítására a tudományos kutatások bizonyos vívmányait.

Hogy ne a rombolást, hanem az építést szolgálják.